

כב: ממון לזה ונפשות לזה בקים ליה בדברה מיניה \ הרב ליכטנשטיין

פתיחה

הנושא שבו נעסוק בשיעור זה, מתעורר בצורה אגבית בסוגיית איש משום ממון ואיש משום חיצו בדפים כב.-כג. מעבר לחשיבותו של הנושא כשלעצמו, הוא עשוי לפתוח פתח לעולם הרחב של קים ליה בדברה מיניה. כפי שנראה, שאלת הפטור או החיוב במקרים של ממון לזה ונפשות לזה, קשורה באופן מהותי להבנת יסוד הפטור של קים ליה בדברה מיניה. נפתח את הדיון בהצגת ארבע הסוגיות שעוסקות בעניין זה, ונעניק את הבכורה לבת המקום - סוגייתנו בב"ק (כב.): "תא שמע: המדליק את הגדיש, והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב, עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור; בשלמא למ"ד אשו משום חציו, משום הכי פטור, אלא למאן דאמר אשו משום ממון, אמאי פטור? אילו קטל תוריה עבדא, הכי נמי דלא מיחייב? אמר לך רבי שמעון בן לקיש: הכא במאי עסקין - כשהצית בגופו של עבד, דקם ליה בדברה מיניה. אי הכי, מאי למימרא? לא צריכא, בגדי דחד ועבד דחד".

על פי ההו"א שבגמ', לא אמרינן קים ליה בדברה מיניה במצב של ממון לזה ונפשות לזה. בפשטות, מסקנת הגמרא חולקת על כך, ומסבירה שאליבא דריש לקיש מחדשת המשנה בהכונס שיטתו חוב גם בממון לזה ונפשות לזה. מסקנה זו עומדת בסתירה ברורה לגמ' בסנהדרין ט: , העוסקת בחיובם של עדים זוממים :

"אמר רב יוסף: הביא הבעל עדים שזינתה, והביא האב עדים והזימום לעדי הבעל - עדי הבעל נהרגין, ואין משלמין ממון. חזר והביא הבעל עדים והזימום לעדי האב - עדי האב נהרגין ומשלמין ממון - ממון לזה ונפשות לזה".

הגמ' מסבירה, שעדי הבעל נהרגים על כך שרצו לחייב את העדים הקודמים מיתה, ומשלמים לבעל את הממון שרצו להפסיד ממנו. הגמ' קובעת בפירוש שאע"פ שמדובר על קלב"מ, חייבים העדים לשלם.

אם כן, לפנינו שתי סוגיות סותרות. אל מחנה הסוגייה בב"ק יש לצרף את הסוגייה בסנהדרין עד. שעוסקת בדיון הרודף אחר חבירו להורגו. כידוע, מותר להרוג את הרודף רק אם אין אפשרות אחרת להצלת הנרדף. כשיש אפשרות כזו, מתחייב מי שישלח יד ברודף, וזאת משני נימוקים:

נימוק א'- היכולת לפגוע באחד מאבריו של הרודף מפקיעה את שם רודף שעליו, וממילא אוסרת את הריגתו.

נימוק ב'- מטרת הפגיעה ברודף היא להציל את הנרדף, ואם ניתן לעשות זאת בדרכים חלופיות, אין להשתמש בפגיעה נפשית ברודף. על פי הנימוק הזה, שם הרודף אינו פוקע, אלא שבפועל ניתן להשתמש באפשרות אחרת, שלא תביא למיתתו. על כל פנים, הגמ' מנסה להוכיח את החובה להצילו באחד מאבריו מלשון הפסוקים, שמדברים על חיוב ממון. הגמ' מציעה לומר שגם במקרה שבו אין אפשרות להציל את הרודף באחד מאבריו, עשוי להיווצר חיוב ממון, משום שמדובר על קלב"מ בממון לזה ונפשות לזה:

"דתניא, רבי יונתן בן שאול אומר: רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל - נהרג עליו. מאי טעמא דרבי יונתן בן שאול? דכתיב וכי ינצו אנשים וגו', ואמר רבי אלעזר: במצות שבמיתה הכתוב מדבר, דכתיב, ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש, ואפילו הכי אמר רחמנא ולא יהיה אסון ענוש יענש. אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו - היינו דמשכחת לה דיענש, כגון שיכול להציל באחד מאבריו. אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו - היכי משכחת לה דיענש?! דילמא שאני הכא, דמיתה לזה ותשלומין לזה. לא שניא, דאמר רבא: רודף שהיה רודף אחר חבירו, ושיבר את הכלים, בין של נרדף ובין של כל אדם - פטור. מאי טעמא - מתחייב בנפשו הוא".

כפי שניתן לראות, הגמ' שוללת את ההצעה, וקובעת בהדיא שפטור קלב"מ נוהג אפילו במצב של ממון לזה ונפשות לזה. להשלמת התמונה, יש להתייחס אל הסוגייה בכתובות ל: -לא. . הגמ' עוסקת בשאלת קלב"מ באכילת תרומה, שהעונש עליה הוא מיתה בידי שמיים, ולא מיתה ביד. הגמ' מנסה למצוא מקרה אשר בו חיוב הממון על גניבת התרומה חל בדיוק בשעת אכילתה. הגמ' מציעה אוקימתות שונות ומשונות (דחף לו חבירו לבית הבליעה וכו'), ובשלהי הדיון אומר רב אשי:

"רב אשי אמר: בזר שאכל תרומה משלו וקרע שיראין של חבירו".

לכאורה, מדבריו של רב אשי משמע בפירוש שפטור קלב"מ נוהג גם כשמתחייב המיתה (ובמקרה הזה מיתה בידי שמיים), פוגע פגיעה ממונית במשהו אחר. אם כן, לפנינו סוגייה שלישית ממנה משתמע שקלב"מ אמור גם במיתה לזה ונפשות לזה.

שיטות הראשונים ביישוב היחס שבין הסוגיות השונות

ביישוב הסתירה שבין הסוגיות, מצינו גישות שונות בין הראשונים. את הגישה הפשוטה ביותר נקט רש"י בכתובות, וז"ל:

"וקרע שיראים - בשעה שבולעה. ואע"ג דמיתה לאו משום ממונא דניזק אתיא ליה מיפטר וסבירא ליה לרב אשי מיתה לזה ותשלומין לזה פטור".

מדבריו של רש"י, שמדבר על סברתו של רב אשי, משתמע שישנה מחלוקת בדבר. כלומר, לדעת רב אשי, במיתה לזה ותשלומים זה נוהג פטור קלב"מ, אך יש החולקים על כך. כמובן, דעת רוב הראשונים לא נחה מתירוץ זה, ועל כן הם ניסו להבדיל בין הסוגיות השונות, ולברוח מהמחלוקת. באופן כללי, ניתן לזהות שלוש גישות:

גישה א' - באופן עקרוני פטור קלב"מ אינו נוהג בממון לזה ונפשות לזה, אלא שישנן מספר חריגות - בסוגייתנו ובסוגייה בסנהדרין עד.

גישה ב' - באופן עקרוני פטור קלב"מ נוהג גם בממון לזה ונפשות לזה, אלא שהסוגייה בסנהדרין ט: חורגת מכלל זה.
גישה ג' - לא ניתן לקבוע כלל גורף לחיוב או לפטור בממון לזה ונפשות לזה, ויש לשקול כל מקרה לגופו.
 את הגישה הראשונה קיבל הריב"ם בתוס' בסוגיין, וז"ל:

"בגדי דחד ועבדא דחד - וכן נמי אמר רבא ב' בן סורר ומורה (סנהדרין דף עד.) רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ושיבר הכלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור. וקשה דבפ"ק דסנהדרין (דף י.) אמר ממון לזה ונפשות לזה חייב! ותיירץ הר"ר יצחק בר מרדכי דכל רודף אחר חבירו חשיב מיתה ותשלומין לאחד משום דמחייב מיתה לכל אדם דהכל חייבין להורגו להציל הנרדף".

הריב"ם מסביר שמעיקר הדין אין פטור קלב"מ בממון לזה ונפשות לזה, אלא שאת המקרה של הרודף אחר חבירו להורגו יש להגדיר כממון ונפשות לאחד. בשיטתו של הריב"ם נדון להלן, אך כבר כעת יש לעמוד על חוסר הבהירות בדבריו. ריב"ם מתיר את הגמ' בסנהדרין עד, שעוסקת ברודף, אך לא מבאר כיצד יש לישב את סוגייתנו, שקבעה אף היא שקלב"מ נוהג בממון לזה ונפשות לזה. כנראה, הריב"ם חשב שגם בסוגייתנו ישנה מציאות דומה לזו של הרודף אחר חבירו להורגו, כפי שכתבו הראב"ד והרשב"א:

"ואפשר דלר' יוחנן דאמר אשו משום חציו כל שהצית אפי' בגדיש ועבד כפות סמוך לו שא"א לו לברוח הו"ל משעת הצתת האש בגדיש רודף ונעשה על הגדיש כרודף ששבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם שהוא פטור משום דמשעת רדיפתו נתחייב בנפשו ואף זה כן. אלא דאכתי קשיא לי לר"ל דהו"ל בשעת הצתת האש על גופו של עבד מתחייב בנפשו ואחר שמת העבד נשרף הגדיש ואמאי פטור על הגדיש, וי"ל דנשרף הגדיש קודם שמת העבד דכל שעתא ושעתא חשבינן ל' רודף עד שמת העבד, אבל אם נשרף הגדיש לאחר שמת העבד חייב".

את הגישה השנייה דלעיל נקט ר"ת, בתירוץ הבא שהביאו התוס' בסוגיין:

"ור"ת מפרש דבכל מקום מיתה לזה ותשלומין לזה פטור לבד מעדים זוממין דבעינן שיתקיים כאשר זמם בכל אחד, ואע"ג דבעדים זוממין נמי כשהוא מיתה ותשלומין לאחד פטור, התם משום דבהוא גברא מתקיים כאשר זמם".

ר"ת מסביר, שבעדים זוממים ישנו דין ייחודי של 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', ולפיכך דווקא בהם ניתן לחייב אפילו כשמדובר על מיתה לזה וממון לזה.

האוחזים בגישה השלישית, לפיה יש לבחון כל מקרה על פי מאפייניו, מתפצלים לשלושה ראשים:

ראש א' - הר"י (הביאוהו התוס' ותוס' הר"ש בכתובות) מחלק בין אדם שביצע פעולה אחת לאדם שביצע שתי פעולות:

"ור"י רצה ליישב פי' הקונט' דחשיב הכא מיתה לזה ותשלומין לזה לפי שהן ב' מעשים אכילת תרומה וקריעת שיראין וכן פלוני בא על בתו של פלוני הם ב' עדיות שהיו יכולין להעיד עליו בלא הבת ועל הבת בלא עליו פלוני בא על נערה המאורסה פלונית זינתה אבל מדליק גדיש הכל בא על מעשה אחד ולכך חשיב מיתה ותשלומין לאחד".

הר"י מפצל, למעשה, בין שני מסלולים בקלב"מ:

מסלול א' - ישנה פעולה אחת, אשר לה שתי תוצאות במציאות או שתי השלכות הלכתיות. במסלול זה, ניתן לומר קלב"מ אפילו כשמדובר על מיתה לזה וממון לזה.

מסלול ב' - כאשר מתבצעות שתי פעולות בו זמנית אומרים קלב"מ, אלא אם כן מדובר על ממון לזה ונפשות לזה.

רוב הראשונים, הכירו בקיומו של המסלול השני, אשר בו מתבצעות שתי פעולות שונות לחלוטין בו זמנית. ישנה דעה חריגה בשטמ"ק בכתובות (בשם שיטה ישנה), לפיה יש צורך דווקא במעשה אחד. כפי שראינו, רב אשי דיבר על אפשרות של חיוב ממון וחיוב מיתה בידי שמיים, במקרה של אדם שאכל תרומה וקרע שיראים של חבירו. בפשטות, מדובר על אדם שביצע

¹ כל האחרונים התקשו בכך שהרשב"א מדבר על רודף גם במסגרת שיטת ר"ל, וצ"ע.

שתי פעולות שונות, אך השטמ"ק מעמיד זאת באדם שהשיריים היו כרוכים על צוארו, ונקרעו מחמת מעשה האכילה עצמו. הצורך באוקימתא כזו נובע, כנראה, מהרצון להוציא את שני החיובים ממעשה אחד, ולא משני מעשים שונים. כמובן, מדובר על שיטה חריגה, וכפי שכתבנו, רוב הראשונים לא קיבלו אותה.

ראש ב'- תלמיד ר"ת בסוגיין הציע לחלק בין המקרים השונים, על רקע כוונתו ומטרתו של הפועל:

"והרב ר' אליעזר מתרץ, דכל היכא דלא מכין אלא למיתה ולא מכין להפסיד ממון, אלא ממילא נעשה הפסד ממון, אפילו ממון לזה ונפשות לזה פטור. כגון שהצית בגופו של עבד, דנראין הדברים כיון שהצית בגופו שאינו מתכוין אלא להמיתו, וכן רודף שהיה רודף אחר חבירו להמיתו. אבל גבי עדים זוממין שהעידו על פלוני בא על פלוני, לא מוכח מידי שהיו מתכוונים למיתה יותר משלומין, אלא ודאי לשניהם נתכוונו הילכך חייבין מיתה ותשלומין".

רבינו אליעזר מסביר, שאדם שהתכוון לשני הדברים כאחד הטביע חותם כפול על המעשה שעשה, וזו התשתית לחייבו אפילו כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה.

ראש ג'- הראב"ן (בחידושו לסנהדרין, סימן ד') הבדיל בין המקרים על יסוד שאלה כרונולוגית:

"כל היכא דחיוב מיתה קודם לחיוב תשלומים, פטור מתשלומים אפילו בשני בני אדם, כי הכא (ב"ק כב:) דהצית בגופו של עבד ונתחייב מיתה, ואחר כך נשרף הגדי והגדיש. והא דהכא (סנהדרין ט:) מיירי דמיתה ותשלומים באין כאחת על ידי הזמת העדים. הילכך, היכא דבאין לו מיתה ותשלומים באדם אחד פטור מתשלומים וקם ליה בדרכה מיניה, אבל בשני בני אדם דלא קם על זה שחייב לו תשלומים בדרכה מיניה, חייב לו תשלומים".

הראב"ן מסביר, שאם חיוב המיתה קדם לחיוב התשלומים, יש להרחיב את פטור קלב"מ גם למיתה לזה וממון לזה. מטרתנו להלן תהיה להביא את סברות היסוד בקלב"מ, ולברר כיצד הן משפיעות של שש השיטות שלפנינו.

הבנות היסוד בקלב"מ

בחוד החנית של הדיון נציב את הגישה השלישית - גישתו של הר"י בכתובות, אשר אמורה לשפוך אור על הדיון כולו. כפי שצינו לעיל, הסבר הדברים תלוי בשלוש הבנות היסוד בדיון קלב"מ:

הבנה א'- קלב"מ קובע, שהחיוב הקל יותר מעולם לא נוצר. אדם שרצח באמצעות יריית אקדח ביצע מעשה אחד בלבד - מעשה רציחה. ייתכן, שהכדור קרע את חולצתו של הנרצח, אך מדובר על מעשה שולי, שנחבא בצילו של המעשה החמור יותר - מעשה הרצח. עיקרה של הבנה זו, בכך שהחיוב הקל יותר - ובנידון דיון חיוב הממון - יורד מן הבמה.

הבנה ב'- הרמב"ן בריש מכות דיבר גם הוא על היטמעות של החיוב הקל בחיוב החמור, אם כי הוא לא מדבר על העלמותו של עצם המעשה, אלא על העלמות החיובים:

"ועוד דהתם כיון דרחמנא אמר קים ליה בדרכה מיניה כמאן דמקיים בה כולה מילתא דמי, ורחמנא הוא דפטריה הכא כדפטריה נמי גבי כלהו מזיקין".

לדעת הרמב"ן, עונש המיתה טומן בחובו גם את עונש הממון. כמו בהסבר הקודם, יוצא חיוב הממון מן התמונה, אלא שהדבר נובע מחיוב המיתה. העולה מכך הוא, שאם חיוב המיתה משום מה לא יצא לפועל, חיוב הממון חוזר וניעור. לכאורה, על פי ההבנה הקודמת גם אם הרוצח לא מתחייב בחיוב מיתה הרי שהמעשה שהמחייבו ממון כאילו לא נעשה, ועל כן יש לפוטרו גם בהכי, כדיון תנא דבי חזקיה. כמובן, הרמב"ן לא חולק על תנא דבי חזקיה, אך נראה שהוא יאלץ להסביר אותו באופן טכני, במעין לא פלוג בין מצב שבו החיוב החמור יוצא לפועל לבין מצב שבו החיוב החמור אינו יוצא לפועל. **הבנה ג'-** באופן עקרוני, כל המעשים וכל החיובים שרירים וקיימים, אלא שבית הדין אינו יכול להוציאם לפועל. התורה גזרה לחייב אדם רק על רשעה אחת, ולא על שתי רשעויות, ולפיכך בית הדין לא יכול לחייבו גם במיתה וגם בממון. הדבר לא אומר שחיוב הממון כאילו לא קיים.

כמובן, שלוש ההבנות לא בהכרח סותרות. ר' חיים נטה לומר שהפער בין ההבנה הראשונה להבנה השלישית הוא זה שגלום בגמ' בכתובות לו., המחלקת בין מיתה לבין מלקות וממון:

"וכל המתחייב בנפשו אין משלם ממון, שנאמר: 'ואם לא יהיה אסון ענוש יענוש'. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: 'כדי רשעתו' - משום רשעה אחת אתה מחייבו, ואי אתה מחייבו משום שתי רשעויות! חדא במיתה וממון, וחדא במלקות וממון; וצריכא, דאי אשמעינן מיתה וממון, משום דאיכא איבוד נשמה, אבל מלקות וממון דליכא איבוד נשמה - אימא לא; ואי אשמעינן מלקות וממון, משום דלא חמיר איסוריה, אבל מיתה וממון דחמיר איסוריה - אימא לא, צריכא".

ר' חיים הסביר, שמעשה שמחייב מיתה מסוגל להעיב ולהעלים את המעשה הקל. מעשה שמחייב מלקות איננו חמור עד כדי כך, ועל כן הוא לא מסוגל לפגוע בחיוב הממון. לפיכך, עילת הפטור במלקות וממון היא צימצום כוח הענישה של בית הדין, ולא שלילה עקרונית של אחד החיובים.²

ייתכן, שהפער עליו עמד ר' חיים יסביר גם את חילוקו של הר"י. כשאדם מבצע פעולה אחת, ניתן להעניק לה הגדרה אחת בלבד. מאחר ואחת התוצאות של אותה פעולה הביאה לחיוב מיתה, הרי שחיוב זה הוא שזוכה לתת לפעולה את הגדרתה. ממילא, חיוב הממון נשלל לחלוטין, בין אם הוא קשור לכתובת שאלה מופנה חיוב המיתה, ובין אם הוא קשור לכתובת אחרת. כשאדם מבצע שתי פעולות שונות בו זמנית, אי אפשר למנוע את התעוררותו של המימד הממוני, משום שהוא נתלה בפעולה עצמאית. אשר על כן, עילת הפטור היחידה עליה ניתן לסמוך היא זו שתמנע חיוב כפול בבית הדין.³

בנקודה זו, יש מקום לפצל בין ממון ונפשות לאחד, לבין ממון לזה ונפשות לזה. כשמדובר על ממון ונפשות לאחד, עלולה להיווצר בעיה של כתובת אחת שמביאה לשני חיובים שונים. אולם, כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה, יכול בית הדין לערוך שני דיונים שונים לחלוטין - דיון על חיוב המיתה ודיון על חיוב הממון. בהחלט ייתכן, שבית הדין יחליט לחייב בכל אחד מהדיונים, ולכאורה די פשוט שאחד מהם אינו שולל את חברו. אם כן, התשתית לחיוב בממון וזה ונפשות לזה היא העובדה שמדובר על שני מעשים שונים.

ייתכן, שפיצול זה בין שתי הרמות בקלב"מ, יסייע להסביר גם את השיטות האחרות בסוגייה. כפי שראינו, רש"י נטה לומר שיש מחלוקת בין הסוגיות. על פי דרכנו, נובעת מחלוקת זו ממחלוקת עקרונית מאוד ביחס לקלב"מ. המחייבים במיתה לזה וממון לזה סבורים שקלב"מ הוא דין בחיובי בית הדין. הפוטרים במיתה לזה וממון לזה סבורים שקלב"מ מביא לשלילת המעשה הקל יותר, שלילה שמונעת חיוב על אותו מעשה גם אם הוא מופנה כלפי כתובת שונה לחלוטין.

אפשר, שכך יש להסביר גם את דעת רבינו אליעזר, שצוטטה בדבריו של תלמיד ר"ת. אם כוונתו של האדם לבצע את שני המעשים, הרי שהוא חובש שני כתרים - כתרי הפגיעה הממונית וכתרי הרוצח. מאחר והוא מיוזמתו חובש את שני הכתרים, א"א לומר שאחד מהם נעלם כליל. אם החיוב הקל שורד, אלא שהוא לא יוצא לפועל בבית הדין, ניתן לדבר על חיוב בממון לזה ובנפשות לזה, כפי שכתב רבינו אליעזר. כאשר הרוצח התכוון לעשות אך ורק מעשה אחד, ניתן לומר שהמעשה הקל מעולם לא התרחש, וממילא לפטור גם בממון לזה ונפשות לזה.

נדמה, שגם דבריו של הראב"ן יובהרו על פי החילוק שלפנינו. כשמעשה הרציחה קדם לחיוב הממון, הודבקה על הפעולה כולה תווית של חיוב רצח, וממילא לא ניתן להדביק תווית נוספת של חיוב ממון. היות וכן, גם כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה, יש לפטור. אם שני החיובים חלו בו זמנית, לא הצליח אחד מהם לתת הגדרה למעשה כולו. אשר על כן, בממון לזה ונפשות לזה ניתן לחייב, והפטור יהיה רק בממון ונפשות לאחד, מחמת מגבלות הענישה של בית הדין.

בהקשר זה, נעמוד על כך שדבריו של הראב"ן תלויים, לכאורה, במחלוקת ראשונים אחרת. הרשב"א בכתובות לו. מדבר על בו הזמניות שבקלב"מ, וכותב:

"מ"מ למדנו ממנה דאע"ג דנתחייב מעיקרא נפשות כיון דכל שעתא ושעתא מתעסק בחיוב נפשות פטור מן התשלומין".

הרשב"א מתייחס לחיובו של הבא על אחת מהעריות שחייבים עליהן מיתת בית דין - חיוב המיתה הוא משעת העראה, וחיוב הדמים הוא רק בגמר הביאה. הרשב"א הוטרד מאותו פער, ולכן פירש שלמרות שניתן היה לחייב מיתה כבר בשעת ההעראה, חיוב המיתה הוא חיוב מתמשך בכל רגע ורגע עד גמר הביאה. חידוש זה אינו הולם את דבריו של הראב"ן, שחיפש מקרה אשר בו חל חיוב המיתה לפני חיוב הממון. לדעת הראב"ן, במקרים בהם שני החיובים חלים יחד, יש לחייב בממון לזה ובנפשות לזה. מדבריו של הרשב"א עלינו להסיק, שבכל מקרה של קלב"מ חלים שני החיובים יחד, משום שבכל שעה

² אם הסבר זה נכון, הרי שבחיוב מלקות וממון לא אמור לנהוג דין תנא דבי חזקיה, שעיקרו בשלילה גמורה של חיוב הממון. סברא זו דורשת ליבון לאור הסוגייה בכתובות לה. ואכמ"ל.

נפק"מ נוספת בין הרמות השונות בקלב"מ היא שיטתו של רש"י בב"מ צא, שהתיר לתפוס את חיוב הממון בקלב"מ. אם נפרש שניתן לתפוס בקלב"מ, סביר להניח שחיוב הממון עומד בעינו. החולקים על רש"י יקבלו, כנראה, את ההסבר השולל את עצם קיומו של חיוב הממון.

³ מהלך זה עשוי להוביל לחידוש מרחיק לכת, ולפיו דין תנא דבי חזקיה נהוג רק כשישנה פעולה אחת. כשמדובר על שתי פעולות שונות, לא נשלל לחלוטין החיוב הקל. ממילא, אם משום מה לא הוצא לפועל החיוב החמור, יש לשוב ולבצע את החיוב הקל. רק במקרה שבו מדובר על פעולה אחת, יש צורך להעדיף את אחת ההגדרות, ולמחוק לחלוטין את חברתה. אין ספק שמדובר על חידוש גדול, ואין כאן המקום להאריך בו.

ושעה מתחדש מעשה המיתה. אם כך, לא יהיו מקרים בהם חיוב המיתה קדם לחיוב הממון, וממילא לעולם לא נוכל ליישם את קלב"מ בממון לזה ונפשות לזה.

בכדי להצדיק את דבריו של הראב"ן, עלינו לקבל גישה שונה, אשר הוצגה בשטמ"ק בדף ע. להלן, בשם הרא"ש. הגמ' מדברת על חפץ שהושלך לחצר בשבת, ואמור היה להיקנות לבעליה בגניבה. לדעת חכמים, בעל החצר לא נפטר מחיוב הגניבה הרובץ עליו, משום שחיוב זה חל כבר בשעת הכניסה לאויר החצר, וחיוב המיתה משתנה עד לנחיתה על הקרקע. מהגמ' משתמע, שלדעת ר' עקיבא, הגורס קלוטה כמי שהונחה דמיה, ניתן לדבר על קלב"מ, משום שגם חיוב הממון וגם חיוב המיתה חלים בשעת הכניסה לאויר החצר. על קביעה זו הקשו התוס' על אתר (ע. ד"ה כמאן):

"ואם תאמר לרבי עקיבא נמי כיון דמטא לאויר חצירו חייב לענין שבת, דרשות היחיד עולה עד לרקיע, ולענין קנין לא

קני באויר עד דמטי לתוך המחיצות כדמוכח בגיטין בהזורק (דף עט.?).!"

לדעת התוס', חיוב המיתה קדם לחיוב הממון, וממילא אין לומר בהכי קלב"מ. השטמ"ק על אתר הביא את תירוצו של הרא"ש בתוספותיו לקושיית התוס':

"ונראה לי, כיון דחיוב מיתה אתי קודם חיוב תשלומין פטור, כדאמרין לעיל כגון שהצית בגופו של עבד, ופטור אגדי

וגדיש אע"פ שנשרפו אחר מיתת העבד. אבל כשחיוב תשלומין קודם לחיוב מיתה אז חייב לשלם."

הרא"ש מסביר, שחיוב המיתה מתמצה ברגע הראשון בלבד, והוא איננו חיוב מתמשך. אף על פי כן, העובדה שבראשיתו של תהליך הנחיתה בחצר ניצב חיוב מיתה, פוטרת מחיובי ממון שיבואו בהמשך. כמובן, הדבר נוגד את מהלך הרשב"א, שפירש שחיוב המיתה אמור להיות חיוב המתחדש שוב ושוב בכל רגע ורגע⁴. כאמור לעיל, הקו של הרא"ש יאפשר לראב"ן למצוא מקרים בהם חיוב המיתה קדם לחיוב הממון. באותם מקרים ייושם פטור קלב"מ אפילו אם מדובר על מיתה לזה וממון לזה.

ייתכן, שמחלוקת הרשב"א והרא"ש כאן קשורה גם לחידושו של הרשב"א בסוגיין, לפיו המדליק את הגדיש הוא בעצם רודף. הקושייה שעמדה לנגד עיניו של הרשב"א היא שחיוב הממון קדם, לכאורה, לחיוב המיתה. ואמנם, הגמ' בגיטין (נב. ד. וכן בשמעתין בדף קיז. להלן) קובעת, שהמגביה יין בגניבה על מנת לנסכו אינו נפטר באמצעות קלב"מ, משום שחיוב הגניבה חל בשעת ההגבהה, וחיוב המיתה אינו חל עד לשעת הניסוך. ברם, יש מקום לחלק בין סוגייה זו לבין הנידון דידן. בסוגייה שם ישנן שתי פעולות שונות, ולפיכך יש בעיה אם אחת מהן קדמה לחברתה. בסוגייתנו ישנו מעשה אחד, ולפיכך גם אם דליקת הגדיש קדמה למיתת העבד, ניתן לבחון את התהליך כולו כתרשיש אחד, שינהג בו קלב"מ. הרשב"א לא חילק באופן זה, ונזקק להגיע לחידוש מרחיק הלכת של רודף. חידוש זה נובע, כנראה, מהצורך בבו זמניות של החיובים. כפי שראינו, גם בכתובות דיבר הרשב"א על בו זמניות של החיובים, ונראה שהוא הולך לשיטתו⁵.

אם כן, לאור הפיצול בין הרמות השונות של קלב"מ, זכינו לבאר ארבע מהשיטות שלפנינו: שיטתו של רש"י, ושלוש השיטות שמבדילות בין הסוגיות על רקע המאפיינים המקומיים של כל מקרה ומקרה. כעת, אנו מעוניינים לעבור לשתי השיטות הנותרות, אשר מנסות להגיע לקביעה כוללת ביחס לממון לזה ונפשות לזה - קביעה מחייבת וקביעה פוטרת.

קלב"מ ברודף

כפי שראינו, דעת הריב"ם היא שבממון לזה ונפשות לזה חייב, אלא שהמקרה של הרודף מוגדר כממון ונפשות לאחד. הריב"ם מסביר, שהרודף אחר חברו פוגע בחברה כולה, והראיה - כל מי שרואה את הרודף יכול לשלוח יד בנפשו. היות וכן, כל מי שיפגע בפגיעה ממונית מהרודף, יוכל לדבר, למעשה, על שתי פגיעות - הפגיעה שבפעם הרדפיה והפגיעה הממונית.

נדמה, שהסברו של הריב"ם תלוי בהבנה מסוימת בדיון רודף, הבנה שר' חיים (הל' רוצח ושמירת הנפש, פ"א ה"ט) די הסתייג ממנה. על פי ההבנה הפשוטה, הרודף חף מפשע - הוא לא ביצע דבר, ואין אפשרות לחייבו רק על הכוונה הרעה שיש

⁴ מסברא, היה מקום לחלק בין שני התרחישים. ביאה היא תהליך אחד מתמשך, ולכן יש מקום לדבר על חיוב מיתה בכל רגע ורגע, כדעת הרשב"א. הכנסה מרשות לרשות היא תהליך של שנייה אחת - מעבר הרשות - וממילא על כורחינו להישען על נקודת זמן אחת בלבד. הרא"ש והרשב"א לא הזכירו חילוק כזה, וכנראה שהם הניחו שגם החיוב בשבת לא קשור לרגע הכניסה אל הרשות החדשה, אלא לנחיתה הסופית באותה רשות - נחיתה שמביאה למנוחה שלמה במקום.

⁵ הרא"ש חלק על הרשב"א, והניח שאין צורך בבו זמניות, אך הוא אמר את דבריו ביחס למקרה שבו קדם חיוב המיתה לחיוב הממון. בהחלט ייתכן, שבמקרה כמו זה שבסוגייתנו, כשחיוב הממון קדם לחיוב המיתה, הוא ידרוש בו זמניות. הרשב"א לא חילק בין שני התרחישים, אך במסגרת שיטת הרא"ש חילוק כזה מתבקש.

לו. ההיתר להרוג אותו, נובע מצורך שונה לחלוטין: הצלת הנרדף. הבנה זו די משתמעת מהמשנה בסנהדרין עג., בכפוף למחלוקת הראשונים בביאורה:

"ואלו הן שמצילין אותן בנפשו: הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה. אבל הרודף אחר בהמה, והמחלל את השבת, ועובד עבודה זרה אין מצילין אותן בנפשו".

היד רמ"ה על אתר פירש שמצילים את הנרדף באמצעות נטילת נפשו של הרודף, בדיוק כפי שהסברנו. רש"י על אתר העלה הבנה מיוחדת, לפיה מצילים את הרודף עצמו, מפני מה שהוא עתיד לעשות. הצד השווה לרמ"ה ולרש"י הוא, שהחיוב לא נובע ממעמד גברא שכבר חל על הרודף, אלא רק מחשש מפני תרחיש עתידי. המחלוקת ביניהם קשורה לשאלה מהו אותו תרחיש - האם מדובר על הפגיעה בנרדף, או על חטאו של הרודף. על פי הסבר זה, קל מאוד להבין את החובה לפגוע תחילה באחד מאבריו של הנרדף - באופן עקרוני אין לו מעמד גברא של רוצח, וכל רצוננו הוא להביא בדרך זו או אחרת להצלת הנרדף. ראייה נוספת לדין זה שאובה מדבריו של הרמב"ם בשלהי הלכות חובל ומזיק (פ"ח הט"ו):

"ספינה שחשבה להשבר מכובד המשווי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם. /השגת הראב"ד/ א"א אין כאן לא מלח ולא תבלין שאין כאן דין רודף כלל".

הרמב"ם מסביר שגם כלים יכולים לרדוף אחר אדם. כמובן, לכלים אין מעמד גברא של רוצח, ומכאן שדין רודף לא תלוי במעמד זה, אלא אך ורק באינטרס להציל את חייו של הנרדף.

ר' חיים, כאמור, נטה להסבר אחר, לפיו הורדף מוגדר כרוצח כבר בשעת הרדיפה:

"אלא דהלא בכל מקום אין דוחין נפש מפני נפש, והכא ברודף הוי גזה"כ דנפשו דוחה, והרי זהו הלאו שכתב הרמב"ם שלא לחוס על נפש הרודף, רוצה לומר דלא נדון בזה לומר שאין דוחין נפש מפני נפש, אלא כך הוא הגזירת הכתוב שנפש הרודף נדחה".

ר' חיים מסביר, שחובת הצלת הנרדף מתירה את דמו של הרודף, והוא הופך לגברא קטילא. מאחר ומעמד זה תלוי בחובה להציל את הנרדף, הוא נשלל כשניתן להציל את הנרדף באחד מאבריו. בדרך זו יכול להימלט ר' חיים מקושייה אפשרית על שיטתו.

נדמה, שחידושו של הריב"ם יחלש אם נקבל את מהלכו של ר' חיים. לדעת הריב"ם, קיימת זיקה מסוימת בין הרודף לבין כל מי שמוטלת עליו חובה להציל את הנרדף. אולם, לדעת ר' חיים מדובר על שתי הלכות שונות: הלכה אחת קובעת שהרודף הוא רוצח בגברא, והלכה שנייה המחייבת כל אחד לפגוע ברודף. בהחלט ייתכן, שדווקא ההלכה הראשונה היא זו שפוטרת את הרודף מחיובי ממון. הלכה זו קשורה במהותה דווקא לרודף ולנרדף, ולא לכל אדם אחר. במילים אחרות, מצד הנרדף לרודף יש מעמד גברא של רוצח, ומצד כל שאר העולם, ישנה חובת הצלה בלבד. לפי דרכו של ר' חיים, רק מעמד הגברא עשוי לפטור מחיובי נזיקין.

הריב"ם, מצידו, עשוי לחלוק על כל אחת מההנחות של ר' חיים. הריב"ם יכול לומר שדין רודף אינו בנוי על מעמד הגברא, אלא על החובה להציל את הנרדף. לפיכך, על כורחינו לומר שחובה זו היא שיוצרת את פטור קלב"מ, וממילא היא רלוונטית לכל העולם⁶. לחילופין, יכול הריב"ם לפרש שלרודף ישנו מעמד גברא של רוצח - הוא איש מוות - ומעמד זה הוא שיוצר את דין קלב"מ. אלא, שאותו מעמד אינו משועבד באופן ישיר דווקא אל הנרדף עצמו, וממילא הוא יכול ליצור קלב"מ גם לאנשים אחרים - מצילים פוטנציאליים.

אם נקבל את שתי ההנחות בשיטת ר' חיים, ונחלוק על הריב"ם, נזכה לפשט חלק יותר בגמ' בסנהדרין. הגמ' מציעה לומר ש"שאני הכא' משום שמדובר על מיתה לזה וממון לזה. תשובת הגמ' היא ש'לא שנא'. על פי דרכו של הריב"ם, כוונת הגמ' לומר שכלל לא מדובר כאן על מיתה לזה וממון לזה, אלא על מיתה וממון לאחד. ברם, פשטות לשון הגמ' היא שאמנם

⁶ לא נוכל להיכנס כאן לאחת השאלות החשובות בדיון, והיא - כיצד יש להגדיר 'מיתה לזה'. לכאורה, כל מיתה היא מיתה אך ורק לשמיים, ואין היא משועבדת למי שיהא. כמה ראשונים פירשו שכך הדברים לגבי מצוות שבין אדם למקום - המחלל שבת, האוכל ביום הכיפורים וכו' - כל אלה לעולם מוגדרים כמיתה לזה וממון לזה (אמנם, הר"ן בסנהדרין ט: מפרש, שמאחר ובאופן מובנה אותם מקרים מוגדרים כממון לזה ונפשות לזה, פשיטא שנוהג בהם פטור קלב"מ, וכל הדיון בשאלה הוא רק לגבי מקרים בהם ישנו חיוב מיתה כלפי אדם אחד, וחיוב ממון כלפי אדם אחר). מסברא, ניתן היה להרחיב זאת לכל חיוב שהוא - הרוצח לא חייב מיתה דווקא לנרצח עצמו, אלא חייב מיתה לשמיים. כמובן, על פי הבנתנו בר' חיים, קשור החיוב אל הנרדף עצמו, ואין זה חיוב מופשט לשמיים. יש לציין, שישנו תחום אחד אשר בו ניתן היה לדבר על חיוב כלפי הנפגע עצמו - עדים זוממים. עדים זוממים לא עשו דבר ('הרגו אין נהרגין'), אך הם היוו איום בוטה על הנאשם. לפיכך, הם חייבים מיתה לנאשם עצמו, ולא לאף אחד אחר.

מדובר על מיתה לזה וממון לזה, אלא שגם בתרחיש כזה נוהג פטור קלב"מ. פרשנות זו היא הנובעת, כאמור, ממהלכו של ר' חיים, בצירוף ההנחה שמעמד הרודף כאיש מוות קשור ספציפית אל הנרדף, ולא לכל העולם.

קלב"מ בעדים זוממים

השיטה האחרונה אליה טרם התייחסנו היא שיטתו של ר"ת. לדבריו, בדרך כלל אמרינן קלב"מ במיתה לזה וממון לזה, אלא שדין כאשר זמם מחייב להעניש את העדים הזוממים גם במיתה וגם בממון. אם לא נטיל על העדים הזוממים את שני החיובים שרצו להטיל, לא נוכל לומר שהפכנו את הגלגל לגמרי, וממילא לא יתקיים בהם כאשר זמן באופן מלא. אמנם, ייתכן שבפועל א"א יהיה להטיל עליהם את שני העונשים במקביל, אך גם אם כך יהיה, הרי זו מגבלה טכנית של בית הדין, ולא הגבלה עקרונית של חיוביהם⁷. כפי שבארנו במסגרת שיטת הר"י, כל אימת שהגבלה טכנית בעונשי בית הדין לפנינו, ניתן לדלג מעליה כשמדובר על מיתה לזה וממון לזה. לפיכך, דווקא ביחס לעדים זוממים אומר ר"ת שמיתה לזה וממון לזה חייב. בכל מקרה אחר, מפקיעה עילת חיוב אחת את חברתה, וממילא נקטינן קלב"מ אפילו במיתה לזה וממון לזה.

כמובן, תליית ר"ת בדבריו של הר"י מותנה בכך שנבסס את מהלך ר"ת על דין כאשר זמם דווקא. הר"י בחידושיו (סנהדרין ט:) דן בדבריו של ר"ת, והציע פשט אחר :

"ור"ת ז"ל כתב ודאי ממון לזה ונפשות לזה פטור כדכתב קרא אם אסון יהיה, ולא אמרינן ממון לזה ונפשות לזה חייב אלא בעדים זוממין דווקא דהיינו הך דרב יוסף, וטעמא דמילתא משום דאי אמרינן ממון לזה ונפשות לזה פטור, לא קרינן ביה ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ונמצאת העדות בטילה לגבי ממון, והוי ליה עדות שאי אתה יכול להזימה ואינה כלום, לפיכך חייבו לשלם כל מה שמחייבים".

הר"ן שוזר בדיון הלכה שונה לחלוטין - עדות שאי אתה יכול להזימה. עדות כזו נוצרת באחד משני מצבים :

מצב א'- הגמ' בסנהדרין מא: מדברת על עדים שלא אמרו את מקום העדות או זמנה, וממילא א"א להוכיח שהם שקרנים.

מצב ב'- הגמ' בסנהדרין עח אומרת שא"א להעיד על טריפה שרצח את הנפש, משום שגם אם תוזה העדות, א"א יהיה לקיים את העונש בעדים, שהרי הם עצמם לא טריפות.

הר"ן מתייחס למצב השני - אם העדים נהנים מפטור של קלב"מ, הרי שהם לעולם לא יתחייבו ממון, וממילא א"א יהיה לקיים בעדות זו את דין כאשר זמם. אם נחזור אל החלוקה הבסיסית בין רמות שונות של קלב"מ, לא יהיה כל קושי בדבר - באופן עקרוני, אנו אכן מטילים על העדים את שני החיובים, אלא שבפועל אי אפשר להוציא אותם לפועל. יתירה מזאת, כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה יצאו שני החיובים לפועל, וממילא מדובר על עדות שניתן להזימה.

הר"ן עצמו כלל לא ניסה לתרץ את הקושייה, וכתב :

"והקשו על זה הפירוש, דאי קיימא לן ממון לזה ונפשות לזה פטור, לית לן למימר בעדים זוממין שיהיה ממון לזה חייב כדי שתהא עדות שאתה יכול להזימה, דאדרבא אית לן למימר שיהיה ממון לזה ונפשות לזה פטור כדינו, ושתבטל העדות מחמת שהיא עדות שאי אתה יכול להזימה, שכך הוא הדין בכל מקום, שכל עדות שאי אתה יכול להזימה בטילה".

הר"ן מסביר, שאם מעיקר הדין א"א להזים את העדות, היא אכן אמורה להתבטל, ואין שום סיבה שניצור מנגנון עוקף שיאפשר את הזמנת השלימה של העדות, וממילא את קיומה.

בסיום דבריו, מצדד הר"ן בפירושו של ר"ת, ונדמה שהוא מושך לכיוון אותו הצגנו לעיל :

"וולי דברי ר"ת ז"ל נכונים ושאיין מקום לקושייתם, דרב יוסף הכי סבירא ליה: דאע"ג דק"ל בכל התורה דאין אדם מת ומשלם דקים ליה בדרכה מיניה, מ"מ בעדים זוממין חדש רחמנא שיהיה מת ומשלם היכי דמחייבי ממון לזה ונפשות לזה, דכתיב ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו, כלומר שיענשו בכל אותן העונשין שהיו רוצים לענוש לכל אחד ואחד מאחיו. אבל כשיש ממון ונפשות לאחד פטור מן הממון וחייב בנפשות, דשפיר מקיים ביה כאשר זמם לעשות לאחיו".

הר"ן מסביר, שגם אם נשתמש בקלב"מ בעדים זוממים, הרי שכל תפקידו יהיה למנוע את הוצאתם לפועל של שני החיובים, והוא לא ישלול עת עצם קיומם. היות וכן, כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה מוסר מכשול הענישה בבית הדין, וממילא ניתן לחייב גם בממון וגם בנפשות.

קלב"מ בנגיפת אישה הרה

⁷ על פי הבנה קיצונית יותר - ולא כל כך סבירה - יכולים היינו לומר שדין כאשר זמם מחייב להעניש את העדים במיתה וממון גם כשמדובר על אדם אחד.

כפי שראינו בפתח השיעור, ישנן ארבע סוגיות שמתייחסות לקלב"ם בממון לזה ונפשות לזה. הראשונים דיברו על מקרה חמישי, שלא נזכר בפירוש בסוגיות, אך לכאורה עשוי לסייע בליבון העניין. נביא את הדברים בלשון התוס' בסוגיין, שדנו בכך במסגרת שיטת ר"ת:

"והביא ראייה דגמרינן (כתובות דף לה.) שאין מיתה ותשלומין מ'לא יהיה אסון ענש יענש', הא אם יהיה אסון לא יענש והתם מיתה לאשה ותשלומין לבעל. ומיהו אין זה ראייה דעל כרחך צ"ל דהא חשיב מיתה ותשלומין לאחד כיון שהן גוף אחד".

ר"ת מסביר, שהמקור לדין קלב"ם הוא אישה הרה שנהרגה ויצאו ילדיה. לדעת ר"ת, מדובר על מקרה של ממון לזה ונפשות לזה - חיוב הנפשות לאישה שנהרגה, וחיוב הממון לבעל שהפסיד את ולדותיו. אם כן, המקור לדין קלב"ם מדבר על ממון לזה ונפשות לזה, וממילא יש לומר שבאופן עקרוני - למעט החריגה של עדים זוממים - יש לפטור אפילו בממון לזה ונפשות לזה.

התוס' דוחים את הראייה שמביא ר"ת, ומסבירים שבמקרה הזה מדובר על גוף אחד, ולכן הוי מיתה ותשלומים לאחד. הר"ש בכתובות לא. חידד את הנקודה, והסביר שעובר ירך אמו, ולכן החיוב כולו הוא לאישה. כמובן, בשני התירוצים גלום חידוש בלתי מבוטל, לפיו גם כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה, אם יש אך ורק מוקד פגיעה אחד, ניתן לפטור מדין קלב"ם. נדמה, שההיגיון המנחה מקביל לזה של הר"י - מוקד פגיעה אחד פירושו מעשה אחד, שמוכרח לקבל הגדרה אחת בלבד. ההגדרה שתתקבל היא ההגדרה כמעשה רצח, וממילא יתבטל החיוב הממוני לחלוטין, אפילו אם מדובר על ממון לזה ונפשות לזה. במקרים בהם ישנם מספר מוקדי פגיעה, ניתן לדבר על מעשים נפרדים, שיתירו את החיוב הממוני על כנו, ואף יאפשרו להוציאו אל הפועל כשמדובר על ממון לזה ונפשות לזה.

לסיום, נביא את דבריו של הרמב"ם ביחס לאישה שיצאו ולדותיה, ובאמצעותם נבין טוב יותר מדוע מוגדר המקרה הזה כממון ונפשות לאחד, או ליתר דיוק לאחת - לאישה. החידוש בדבריו של הרמב"ם קשור לדרך שבה הוא הבין את אופיים של תשלומים אשר מופנים כלפי כתובת אחת, אך משתלשלים לכיסה של כתובת אחרת. הדוגמה הקלאסית לסוג תשלומים כזה היא אונס ומפתה. המחייב של התשלומים הללו הוא המעשה שנעשה בנערה, ועם זאת, מבחינה ממונית הם שייכים לאביה. הפער שבין המחייב לבין מי שיוזכה בתשלומים בא לידי ביטוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (הל' נערה בתולה, פ"ב הי"ג), ביחס לאדם שנתבע לשלם על אונס, והוא מודה בפיתוי (דהיינו מודה בכל החיוב, חוץ מדמי הצער):

"אמרה לו אנסת אותי והוא אומר לא כי אלא פתיתי הרי זה נשבע שבועת התורה על דמי הצער ומשלם בשת ופגם שהרי הודה במקצת הטענה כמו שיתבאר במקומו.

/השגת הראב"ד/ א"א אין כאן שבועה לפי שאין כאן תובע שהתשלומין אינן שלה וכמו מנה לאבא בידך הוא ואם טען אביה אפשר שיהיה זה הדין ובדרישה איך תדע שהיה אונס, ואי מיירי ביתומה אין כאן מודה במקצת כלל כיון דמפותה היא לדבריו הוא דמדעתה עבד".

לדעת הרמב"ם, מדובר על מודה במקצת קלאסי. הראב"ד חולק, ומסביר שהודאה במקצת דורשת תביעה של בעל החוב, ובנידון דידן אין תביעה כזו - בעל החוב הוא האב, והבת היא זו שתובעת. סביר להניח, שלדעת הרמב"ם בעל החוב הוא הגורם שממנו נובע החיוב. אמנם, הממון יכנס בסופו של דבר לחשבון הבנק של האב, אך באופן עקרוני התביעה היא של הנערה.

גם ביחס למקרה אשר בו אנו עוסקים, מצינו מחלוקת דומה בין הרמב"ם לבין הראב"ד (הל' חובל ומזיק, פ"ד ה"ב):

"וכיצד משערין דמי ולדות שמין את האשה כמה היתה יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה ונותנין לבעל, אם מת הבעל נותנין ליורשיו, ואם נגפה אחר מיתת הבעל אף דמי ולדות לאשה.

/השגת הראב"ד/ ואם נגפה אחר מיתת הבעל אף דמי ולדות לאשה. א"א אין דבר זה מחוור מן ההלכה דאפילו לרבא דאמר (בבא קמא מט.) בשחבל בה לאחר מיתת הגר זכיא לה איהי בגויהו, הני מילי אשת הגר שאין לו יורשים דקדמה איהי וזכיא בגויהו אבל אשת ישראל שיש לו יורשים לעולם הם ליורשיו".

הראב"ד מסביר שגם אם האישה נחבלה לאחר מיתת בעלה, אמורים היורשים לזכות בדמי הולדות. הסברא לכך היא שדמי הולדות שייכים לבעל, משום שהם עתידים להשתלשל לכיסו. הרמב"ם סבור, שאם החבלה התבצעה עוד בחייו של הבעל,

זכו יורשיו בדמים. ברם, גם למקור החיוב - האישה עצמה - יש צד בדיון, וממילא אם חבלו בה לאחר מיתת בעלה הדמים שלה⁸.

אם כן, הרמב"ם עקבי בשיטתו, לפיה הגורם שממנו נובע החיוב, ולא הגורם אליו מגיע הכסף, הוא בעל החוב האמיתי. לאור זאת, קל מאוד להבין מדוע המקרה שלפנינו מוגדר כממון ונפשות לאחד. וממילא, אין כל קושי בכך שהפסוק שלפנינו הוא המקור הראשי לפטור קלב"מ.

לסיכום: פתחנו בהצגת הסוגיות השונות, שמתחלקות לשני מחנות: א. בסוגיין (ב"ק כב:), בסוגייה בסנהדרין עד. לגבי רודף, ובסוגייה בכתובות ל: -לא. לגבי האוכל תרומה וקרע שיראים של חבירו, משתמע שפוטרים מדין קלב"מ אפילו במיתה לזה וממון לזה. ב. מהסוגייה בסנהדרין ט: לגבי זוממי זוממים בנערה מאורסה עולה, שבמצב של ממון לזה ונפשות לזה לא פוטרים משום קלב"מ.

ביסוד הדיון, עמדו שלוש סברות היסוד בקלב"מ: 1. העבירה החמורה מעיבה על העבירה הקלה, ומביאה לכך שהיא כביכול לא קיימת, 2. העונש על העבירה החמורה טומן בחובו את העונש על העבירה הקלה, 3. בית הדין לא יכול להטיל על אדם אחד שני עונשים. לאור שלוש הסברות, הסברנו את התירוצים השונים בראשונים לסתירת הסוגיות:

א. הר"י מבדיל בין פעולה אחת לשתי פעולות. אם מדובר על פעולה אחת, המעשה החמורה מעיב על המעשה הקל, וממילא פוטר מכוח קלב"מ גם בממון לזה ונפשות לזה. כשישנן שתי פעולות, עילת הפטור היחידה תהיה צימצום כוח הענישה של בית הדין, אולם כאן, אם מדובר על ממון לזה ונפשות לזה, יכול בית הדין לערוך שני דיונים שונים, ולחייב בשניהם. ב. תלמיד ר"ת מחלק בין מקרה שבו הפועל התכוון לשתי התוצאות, ובין מקרה שבו הוא התכוון רק לתוצאה אחת. אם היתה כוונה לשתי התוצאות, לא יכולה להיות שלילה של אחד מהמעשים, ועילת הפטור היחידה תהיה הגבלת הסמכות של בית הדין. הגבלת סמכות אינה רלוונטית, כאמור, כשמדובר על מיתה לזה וממון לזה. אם היתה כוונה לתוצאה אחת בלבד, ניתן לומר שהתוצאה השנייה כביכול לא התרחשה כלל.

ג. הראב"ן הבדיל בין מקרה שבו קדם חיוב המיתה לחיוב הממון, ובו אמרינן קלב"מ לעולם, ובין מקרה שבו חלו שני החיובים יחד, ואם כך בממון לזה ונפשות לזה מחייבים. כשחיוב המיתה קדם, הפעולה עצמה קיבלה תווית של מיתה, ואין אפשרות להדביק לה תווית אחרת, וממילא חיוב הממון כביכול לא קיים. כשהחיובים חלו יחד, ניתן לפטור רק מכוח מגבלת הסמכות של בית הדין, וממילא בממון לזה ונפשות לזה מחייבים. הזכרנו בקצרה את מחלוקת הרשב"א והרא"ש ביחס להגדרת הזמנים בקלב"מ - האם חיוב המיתה שבתחילה מתחדש בכל רגע ורגע, ובכלל זה ברגע חיוב הממון, או שמא החיוב מתמצה בנקודה אחת בלבד, והיא עצמה מסוגלת לפטור מחיובי ממון שיבואו בהמשך.

ד. רש"י בכתובות פירש שהסוגיות אכן חלוקות, ואפשר שלאור דברינו, שאלות היסוד בקלב"מ - האם מדובר על שלילת המחייבים, או על דין בסמכות בית הדין - היא בעצם מחלוקת בין האמוראים בסוגיות השונות.

בהמשך, התייחסנו לשני תירוצים אחרים בראשונים, שמסבירים באופן נקודתי את החיוב והפטור במיתה לזה ונפשות לזה: א. הריב"ם הסביר, שבאופן עקרוני אין פטור קלב"מ במיתה לזה ונפשות לזה, אלא שיש מקרה חריג אחד: רודף. לדעת הריב"ם, הרודף חייב מיתה לכל העולם, ולכן כל נזק ממוני שהרודף יגרום הוא בעצם מיתה וממון לאחד. הבנה זו מותנה, כמובן, בהנחה שלכל מי שיכול לשלוח יד ברודף יש זיקה מסוימת כלפיו. ר' חיים חלק על כך, וטען שמעמדו של הרודף כרוצח קשור אך ורק לנרדף, ולא לכל מי שרשאי לשלוח יד בנפשו של הרודף. ממילא, לא כל מי שיכול לשלוח יד ברודף אכן קשור אליו מבחינת הזיקה כרוצח, ולפיכך לא יהיה לרודף פטור קלב"מ ביחס לממון כל העולם.

ב. ר"ת מסביר שפטור קלב"מ נוהג גם במיתה לזה וממון לזה, אך הוא לא נוהג בעדים זוממים. טעם הדבר - יש צורך להטיל על העדים את מלא החיוב שהם רצו להטיל. אמנם, כשמדובר על מיתה וממון לאחד לא יוכל בית הדין להוציא לפועל את החיוב כולו, אולם בשורש העניין - וכך אמנם קורה במיתה לזה וממון לזה - מתחייבים העדים גם במיתה וגם בממון, כאשר זממו לעשות. הבאנו דעה הנזכרת בר"ן בסנהדרין, ולפיה יסוד שיטתו של ר"ת הוא בדין עדות שאי אתה יכול להזימה - אם נאמר שבהגדרה העדים לא יענשו במקרים של קלב"מ, הרי שהעדויות תהפך לעדות שאי אתה יכול להזימה.

⁸ כפי שמעיר הראב"ד, הדבר מעוגן בסוגייה להלן בדף מט. הרמב"ם למד שהסוגייה שם מדברת על כל אישה שהיא, אך הראב"ד חולק ומפרש שמדובר רק באשתו של גר, שאין לו יורשים.

לבסוף, דיברנו על אדם שהרג אישה מעוברת והזיק גם את ולדותיה. הפטור מהחוב הממוני במקרה כזה הוא המקור לקלב"מ, אע"פ שלכאורה ניתן היה לומר שמדובר על ממון לזה (דמי הולדות לבעל), ונפשות לזה (חיוב המיתה לאישה). התירוץ שהצענו היה, שאע"פ שהכסף ישתלשל לכיסו של הבעל, החוב כשלעצמו מוגדר כחוב כלפי האישה, וממילא מדובר על ממון ונפשות לאחד, ובזה ודאי שיש פטור קלב"מ.